

تازه‌های کتاب

زنانه مقام

موسیقی بانوان کتول

موسیقی کتول، یکی از مهم‌ترین شاخه‌های موسیقی بومی و مقامی سواحل جنوبی کاسپین، یا همان شمال ایران است، که ضمن برخورداری از اشتراکات با موسیقی نواحی تبری، گیلکی، خراسانی، کومشی و... دارای شاخصه‌های منحصر به فرد خود می‌باشد، به گونه‌ای که این ویژگی‌های شاخص و منحصر به فرد را می‌توان در شکل و ساختار، نظام پرده‌بندی و شیوه‌ی نواختن سازها و همچنین آکسان‌ها و سکوت‌ها، شیوه‌ی آوازخوانی، ساختار منظومه‌ها و اشعار، آهنگ و ریتم کلام و گویش و ... جستجو کرد. هرچند بخشی از مقام‌های موسیقی کتولی در نواحی غربی استان گلستان و حتی بخش‌هایی از مازندران کنونی نیز رواج دارد، لکن بدون شک خاستگاه اصلی و اولیه این موسیقی، منطقه بزرگ و تاریخی کتول در شرق شهر گرگان کنونی است؛ چنان‌که اصیل‌ترین و کامل‌ترین شکل آن را می‌توان در همین منطقه‌ی کتول پی‌جویی کرد.

در چند دهه‌ی اخیر تلاش‌های زیادی در راستای شناسایی نوازندگان و خوانندگان و روایان قدیمی موسیقی کتول و ثبت انواع موسیقی این منطقه صورت گرفته و علاوه بر این، کوشش‌های اساتید موسیقی کتول در راستای شناساندن و اشاعه این نوع از موسیقی، نتایج افتخارآمیزی دربر داشته است؛ نت‌نگاری نغمات موسیقی کتول، به‌روزرسانی و تنظیم نغمات و آوازها برای سازهای کلاسیک و رسمی، آموزش و انتقال تجربیات به شیوه‌های مدرن، برگزاری کنسرت‌های متعدد و شرکت در جشنواره‌های مختلف و ده‌ها دستاورد دیگر، نتیجه‌ی تلاش‌های اساتید کنونی موسیقی کتول است، که این دستاوردها خود منجر به گرایش نسل جوان به آموختن این نوع موسیقی و افزایش تعداد نوازندگان و خوانندگان موسیقی کتولی شده است.

یکی از مهم‌ترین گام‌ها در راستای حفظ و اشاعه فرهنگ بومی ثبت و مستندسازی و سپس پژوهش بر روی گونه‌های فرهنگی است، که موسیقی نواحی نیز از این قاعده مستثنی نیست. بنابراین در طی سال‌های گذشته گروهی از استادان موسیقی کتولی، ضمن ثبت و ضبط روایات تاریخی موسیقی کتول، به پژوهش بر روی گونه‌های مختلف این موسیقی پرداختند، که محصول این پژوهش‌ها

تولید مقالات متعدد، تولید محتواهای دیداری و شنیداری گوناگون و انتشار کتاب‌هایی در این زمینه و هم‌چنین ثبت موسیقی کتولی در فهرست میراث ناملموس کشور بوده است. در این رابطه لازم به ذکر است که ابتدا در سال ۱۳۹۵ تلاش‌هایی در راستای ثبت دوتار کتول در فهرست میراث فرهنگی کشور صورت گرفت، که متأسفانه به نتیجه نرسید، سپس در ۱۳۹۶ آیین نوروزخوانی کتولی، ذیل مجموعه‌ای با عنوان «آیین نوروزخوانی اقوام گلستان» به ثبت رسید. سپس در سال ۱۳۹۷ آیین بیدخوانی کتول در فهرست میراث ناملموس کشور و استاد حاج مهدی ملک‌حسینی با عنوان «کتاب زنده موسیقی بیدخوانی» در فهرست مفاخر میراث ناملموس کشور به ثبت رسیدند. در سال ۱۴۰۰ نیز مجموعه غنی موسیقی کتول در فهرست میراث ناملموس کشور به ثبت رسید. یکی از اقدامات ارزشمند در حوزه پژوهش‌های فرهنگ عامه و موسیقی نواحی، انتشار کتاب‌های پژوهشی، به عنوان تولید اسناد مکتوب از میراث شفاهی است. در سال‌های اخیر استاد محمدرضا برزگر (متولد ۱۳۵۴)، نوازنده، پژوهشگر و مدرس موسیقی کتولی، چندین کتاب پژوهشی در زمینه موسیقی کتولی تألیف و منتشر کرده، که از آن جمله، کتاب‌های: ۱- اوریشم (سیری در موسیقی مقامی کتول)، گرگان: انتشارات نوروزی، ۱۳۸۷-۲. نغمه‌های کتولی، قم: سفیر سلامت، ۱۳۹۶-۳. فرهنگنامه موسیقی کتولی، قم: چاپکو، ۱۴۰۳ بوده و آخرین کتاب او در این زمینه، با عنوان «زنانه مقام» (موسیقی بانوان کتول) با همکاری خانم کبری شکی، در سال ۱۴۰۴، در قطع وزیری، ۲۶۰ صفحه، جلد سخت، مصور، با آوانویسی و نت‌نگاری، توسط انتشارات چاپکو قم در ۵۰۰ جلد چاپ و منتشر شده است. به غیر از محمدرضا برزگر و کبری شکی، به عنوان نویسندگان کتاب، سایر عوامل تدوین این کتاب عبارتند از: اسماعیل مزیدی (ویراستاری متن و تصحیح اشعار) ۲- ابوالفضل تجری (نت‌نگار) ۳- سعید ابدال (عکاس) ۴- شیما برزگر (عکاس) ۵- محمد میردیلیمی (عکاس) ۶- ملیحه مزیدی (حروف‌نگار) ۷- داود خان‌بیک (صفحه‌آرا) ۸- سیدسجاد حسینی (طراح جلد).

براساس فهرست منابع منتشر در انتهای کتاب، ۲۸ نفر از مطلعین و راویان و نوازندگان قدیمی موسیقی کتولی، جزو منابع شفاهی این کتاب بوده‌اند.

کتاب زنانه مقام شامل یک مقدمه و شش فصل است. نویسندگان در مقدمه کتاب ابتدا مطالبی را در ارتباط با موسیقی بانوان یادآور شده، سپس اختصاصاً به ذکر مطالبی در مورد موسیقی بانوان کتول پرداخته و در پایان نیز کلیاتی را در مورد آواز بانوان کتول یا همان «زنانه مقام» آورده‌اند. محتوای فصول کتاب عبارت است از: ۱- فصل اول: لایلی‌ها ۲- فصل دوم: پاچگه‌ها (موسیقی مرتبط با آیین ازدواج و مشتقات آن و عاشقانه‌ها) ۳- فصل سوم: کارآواها (ترانه‌های کار) ۴- فصل

چهارم: سرگریه‌ها (موسیقی سوگواری) ۵- فصل پنجم: سازهای مختص بانوان کتول ۶- فصل ششم: فعالیت‌های بانوان کتولی در عرصه شعر و موسیقی به روایت تصویر.

مفصل‌ترین فصول این کتاب دو فصل دوم و سوم (پاچگه‌ها و کارآواها) هستند. ساختار هر فصل و هر باب ذیل فصول بدین صورت است که ابتدا مقدمه‌ای در مورد آیین‌های مرتبط با موسیقی ارائه شده و سپس به نحوه اجرا و ذکر ترانه‌ها و... پرداخته است. بخش عمده‌ی این کتاب را ترانه‌های کتولی تشکیل داده، که آوانگاری آن‌ها نیز ارائه شده است. در فصل پنجم کتاب، که مختصرترین فصل این کتاب است، به معرفی دو ساز کوبه‌ای منطقه کتول، یعنی «دس دابره» و «لیگن» پرداخته، که دو ساز مختص به بانوان کتولی است. در فصل ششم، یا فصل پایانی کتاب، که کاملاً مصور است، ابتدا به معرفی سه تن از بانوان افتخارآفرین کتول در حوزه موسیقی پرداخته، سپس تصاویری از حضور بانوان موسیقی‌دان و نوازنده کتولی در جشنواره‌های مختلف موسیقی و اقوام ارائه شده، پس از آن تصاویری از حضور بانوان کتولی در اجرای آیین‌های بومی منطقه کتول و در پایان نیز دوازده نفر از بانوان نوازنده و خواننده کتول، به همراه تصاویر آن‌ها معرفی شده‌اند.

بوطیقای عشق رمانتیک در ویس و رامین

«ویس و رامین» یک منظومه‌ی عاشقانه، سروده فخرالدین اسعد گرگانی، شاعر سده پنجم هجری است. این منظومه مشتمل است بر یک مثنوی بلند حدوداً ۹۰۰۰۰ بیتی در بحر هزج مستس محذوف، که ظاهراً داستان آن بر پایه‌ی یک متن منثور از دوره ساسانی (زمان شاپور پسر اردشیر بابکان) و به روایتی از دوره اشکانی (دوران پادشاهی گودرز دوم، بین سال‌های ۳۹ تا ۵۱ میلادی) است. در واقع فخرالدین اسعد گرگانی در فاصله‌ی سال‌های ۴۳۲ تا ۴۴۶ هجری،

زمانی که در اصفهان بود، بنا بر درخواست خواجه ابوالفتح مظفر فخرالملک حاکم اصفهان، این داستان را از یک متن پارسی میانه به نظم پارسی برگردانده و البته بنا بر گفته‌ی خود گرگانی، اصل داستان را از سمرها (داستان‌های شفاهی) بازبازی کرده است. منظومه‌ی ویس و رامین، نخستین

منظومه غنایی پارسی و به روایتی کهن‌ترین داستان عاشقانه جهان است. این منظومه بعدها مینا و الگوی سرایش بسیاری از منظومه‌های مشهور عاشقانه، از جمله لیلی و مجنون، خسرو و شیرین، وامق و عذرا و... شده است. بسیاری از تعبیر رایج در ادبیات غنایی پارسی برای نخستین بار در این منظومه آمده و از این طریق به سایر متون غنایی پارسی راه یافته است.

ویس و رامین نخستین بار در سال ۱۸۶۵م (۱۲۴۴خ) توسط انجمن آسیایی بنگال و براساس نسخه کلکته چاپ شد، اما صرفاً رونوشتی از نسخه‌ی کلکته و بدون مقدمه و توضیحات بود. نخستین تصحیح علمی و انتقادی این منظومه توسط استاد مجتبی مینوی براساس دو نسخه‌ی پارسی و آکسفورد انجام و در سال ۱۳۱۴خ چاپ شد؛ در ابتدا قرار بود این تصحیح در دو جلد چاپ شود و جلد اول شامل متن منظومه و جلد دوم مشتمل بر تحلیل و تفسیر آن باشد، اما جلد دوم هرگز چاپ نشد و در نهایت این تصحیح در یک جلد مشتمل بر یک مقدمه دو صفحه‌ای و متن منظومه منتشر شد. پس از آن ویرایش دیگری توسط استاد محمدجعفر محجوب، براساس همان تصحیح مینوی تهیه و در سال ۱۳۳۷ چاپ و منتشر شد. محجوب علاوه بر دو نسخه‌ی مورد استفاده مینوی، به نسخه‌ی کلکته نیز نظر داشته است. علاوه بر این، محجوب مقدمه‌ای مبسوط بر کتاب نوشته، فهرست‌هایی مفصل بر آن افزوده و ترجمه مقاله مینورسکی (ویس و رامین: عاشقانه پارتی) را به آن ضمیمه کرده است. پس از آن در سال ۱۹۶۶م (۱۳۴۵خ) دوون اکولوف برداشتی از ویس و رامین به زبان تاجیکی (فارسی با حروف سیریلیک) منتشر کرده است. سپس ماگالی تودوا و الکساندر گواخاریا، دو دانشمند گرجستانی ویرایشی دیگر از این منظومه تهیه کردند که در سال ۱۳۴۹خ توسط بنیاد فرهنگ ایران در تهران به چاپ رسید. ویژگی این تصحیح این است که علاوه بر نسخه‌های پیشین، نسخه‌ی استانبول نیز شناسایی شده و مورد استفاده قرار گرفته و مهمتر از آن این که در تصحیح این منظومه از ترجمه گرجی ویس و رامین نیز بهره برده شده و بسیاری از ابیات از قلم افتاده منظومه، که در تذکره‌ها و جنگ‌ها آمده، در پانویس درج شده است. در سال ۱۹۹۱م (۱۳۷۰) اوکادا و ماچیدا، با تکیه بر تصحیح محجوب، نسخه‌ای دیجیتالی مناسب برای پژوهش، به همراه کشف اللغات، کشف الابیات، فهرست بسامد کلمات و... تدوین کردند، که در نوع خود اثری ارزشمند است، اما دو اشکال عمده دارد: نخست آن که عدم تسلط نویسندگان به زبان پارسی، موجب بروز خطاهایی شده و دیگر آن که در آن زمان نسخه تودوا و گواخاریا کامل‌تر از نسخه محجوب بوده است. آخرین ویرایش این منظومه نیز توسط دکتر محمد روشن صورت گرفته و در سال ۱۳۷۷خ به چاپ رسیده است. این تصحیح تفاوت چندانی با تصحیح تودوا و گواخاریا ندارد، جز آن که مقالات صادق هدایت و مینورسکی و هم‌چنین فهرست‌های

متعدد اسامی و ضرب‌المثل‌ها و... به آن افزوده شده و در حال حاضر در دسترس‌ترین تصحیح ویس و رامین است.

سیر الیور واردپ دیپلمات و مستشرق و مترجم بریتانیایی، در سال ۱۹۱۴م () ضمن معرفی داستان ویس و رامین به انگلیسی‌ها، مقدمه‌ای در مورد این منظومه نوشته، که به اعتقاد برخی پژوهشگران، این مقدمه موجزترین و البته کامل‌ترین توصیف و معرفی برای ویس و رامین است. واردپ نوشته: «این کتاب، اثری ست درخور تأمل در باب زنی که تمام زندگی‌اش تحت سیطره‌ی عشق بوده است. این کتاب، بی‌تردید یکی از کهن‌ترین داستان‌های جهان است؛ از این رو، برای دانشجویان تاریخ و زبان‌شناسی خوشایند خواهد بود و شایستگی‌های ذاتی آن، به این اثر جنبه‌ای جهانی می‌دهد. نامه‌های عاشقانه – در حکم نمونه‌های اولیه‌ی این نوع ادبی- شایسته‌ی توجه هستند و قطعات غنایی آن (ترانه‌های رامین) نیز همین‌طور».

در حال حاضر، کامل‌ترین و بهترین پژوهش انجام شده در مورد منظومه ویس و رامین، کتاب «بوطیقای عشق رمانتیک» نوشته کمرون کراس است.

کمرون کراس نویسنده و ایرانشناس آمریکایی و استاد برجسته دانشگاه میشیگان، در دوران نوجوانی با ایران و شاهنامه آشنا شد و پس از آموختن زبان فارسی، در دانشگاه شیکاگو به تحصیل در رشته ایرانشناسی پرداخت. کراس موضوع رمان کلاسیک فارسی را به عنوان موضوع پایان‌نامه خود انتخاب کرد و سال‌ها وقت خود را به بررسی و پژوهش در متون غنایی فارسی صرف نمود. او با عنایت به این‌که منظومه «ویس و رامین» ساخته و سروده فخرالدین اسعد گرگانی، یکی از قدیمی‌ترین منظومه‌های غنایی فارسی است و تأثیر غیرقابل انکاری بر سایر منظومه‌های غنایی بعد از خود گذاشته، بیشتر توجه خود را معطوف به این منظومه و تأثیرگذاری آن بر سایر منظومه‌های عاشقانه‌ی پس از آن گذاشت. کراس در بخشی از پژوهش‌های خود به بررسی تعبیرات عاشقانه‌ی پرداخته است که برای نخستین بار در منظومه‌ی فخرالدین اسعد گرگانی ظهور و بروز یافته و پس از آن در ادبیات غنایی فارسی رسوخ و رسوب یافته است. او معتقد است که این اثر فراتر از یک داستان عامیانه و تفتنی است و استدلال می‌کند که ویس و رامین یک رمان ژانرساز است که عشق رمانتیک در آن بستری برای طرح پرسش‌های اخلاقی، سیاسی و هستی‌شناختی فراهم می‌کند و شخصیت‌ها و ساختار شاعرانه‌ی اثر را به‌طور هم‌زمان شکل می‌دهد. در نهایت کمرون کراس مجموع پژوهش‌های خود در این زمینه را در سال ۲۰۱۵ در کتابی با عنوان THE POETICS OF ROMANTIC LOVE IN VIS & RAMIN منتشر کرد.

این کتاب در ایران توسط نیما ظاهری به زبان فارسی ترجمه و با نام فارسی «بوطیقای عشق رمانتیک در ویس و رامین و منظومه‌های عاشقانه» توسط انتشارات خوارزمی روانه بازار نشر گردید و در دسترس علاقه‌مندان قرار گرفت. یکی از ویژگی‌های حایز اهمیت و قابل توجه این کتاب این است که نویسنده، تقریباً تمامی نسخه‌های دست‌نویس موجود از ویس و رامین و حتی نسخه‌های موجود از ویس و رامین گرجی و علاوه بر آن تمامی مقالات، پایان‌نامه‌ها و پژوهش‌های مرتبط با این منظومه - حتی مقالات و پژوهش‌های متأخر و پیش‌پا افتاده فارسی و غیر فارسی - را دیده و مورد بررسی قرار داده است. بنابراین، این کتاب در کنار تمام ویژگی‌هایی که دارد، مشتمل بر یک منبع‌شناسی نسبتاً کامل در ارتباط با ویس و رامین است.

نیما ظاهری، مترجم کتاب «بوطیقای عشق رمانتیک» با وجود این‌که متولد سال ۱۳۷۹؛ یعنی تقریباً ۲۵ ساله و جزو مترجمان جوان و تازه‌کار است، به خوبی توانسته از عهده ترجمه این کتاب برآید. او با انتخاب معادل‌های مناسب برای عبارات و اصطلاحات ادبی به‌کار رفته در متن اصلی کتاب، علاوه بر این‌که محتوایی نزدیک به متن اصلی تولید کرده، بلکه توانسته ترجمه‌ای قابل فهم و درضمن ادبی ارائه کند. او در مسیر ترجمه کتاب، علاوه بر مشورت با نویسنده کتاب، با بسیاری از صاحب‌نظران حوزه ادبیات و ترجمه مشورت کرده و سعی کرده، همزمان با پایین آوردن میزان خطا در انتقال مفهوم، ترجمه‌ای سلیس، روان و البته تا حدی ادبی از خود به یادگار بگذارد.

ترجمه فارسی این کتاب مشتمل است بر:

۱- فهرست‌ها: الف- فهرست مطالب و مندرجات ب- فهرست تصاویر ج- فهرست جداول د- فهرست اختصارات.

۲- مقدمات: الف- مقدمه نویسنده بر ترجمه فارسی ب- پیشگفتار مترجم ج- چکیده د- سپاسگذاری

ه- مقدمه نویسنده در متن اصلی و- حکایت فخرالدین گرگانی و غلام سلطان

۳- فصل اول (داستان داستان) ۴- فصل دوم (در جست‌وجوی رمانس) ۵- فصل سوم (قضیه

وجدان) ۶- فصل چهارم (ناتوانی) ۷- فصل پنجم (خنی‌گری در رمانس) ۸- پایان (مرگی عاشقانه) ۹-

پیوست‌ها ۱۰- فهرست منابع.

کتاب بوطیقای عشق رمانتیک، نوشته کمرون کراس، ترجمه نیما ظاهری، در سال ۱۴۰۴، در یک‌هزار نسخه وزیری، جلد سخت، مشتمل بر ۶۴۰ صفحه، توسط انتشارات خوارزمی منتشر شده است. در پایان لازم است بر تمام ویژگی‌ها و محاسن این کتاب، چاپ خوب، کاغذ مناسب و صحافی باکیفیت را نیز بیافزاییم.